

Маршавін Ю.М.

*д.е.н., професор кафедри соціоекономіки та
управління персоналом,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана*

Кицак Т.Г.

*к.е.н., доцент кафедри соціоекономіки
та управління персоналом,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана*

ПАРАДИГМА РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО РИНКУ ПРАЦІ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Після кількох десятиліть відносно ефективного і сталого функціонування глобальний світ вступив в епоху фундаментальних змін. Не занурюючись в аналіз всіх економічних, технологічних, кліматичних, ресурсних, демографічних, геополітичних факторів змін та їх наслідків, констатуємо необхідність пошуку раціональних підходів до розв'язання нових проблем і викликів, які з'явилися в Україні в умовах глобальних зовнішньоекономічних зрушень і соціально-економічних катаклізмів, спричинених російською воєнною агресією, яка додатково загострює карколомні негативні процеси у всіх сферах соціально-економічного життя.

Але незважаючи на те, що війна й досі триває, актуальним завданням української влади, та її інститутів є розроблення, стратегії та інструментів економічного відновлення, включаючи зовнішньоекономічну і соціальну сфери.

Проблемам розвитку українського ринку праці в умовах глобальних зрушень і трансформацій соціально-економічного простору, втратам, спричиненим російсько-українською війною, засобам економічного відновлення, включаючи сферу зайнятості у повоєнний період, присвячено чимало наукових робіт. У них досліджуються зміни у глобальній економіці, що охоплюють усі складові суспільно-відтворювальних процесів, разом зі світовою

торгівлею. Науковці, аналізуючи наслідки російсько-української війни, поряд із зазначенням людських страждань, жакливиx соціально-економічних втрат, досліджують вплив руйнування промислових потужностей на скорочення експортного потенціалу країни, обґрунтовують заходи з відродження економіки задля формування надійного фундаменту підвищення якості життя населення, яким є ринок праці і сфера зайнятості. Зокрема у дослідженнях [1; 2; 3; 5] підкреслюється важливість забезпечення у повоєнний час доступу до закладів охорони здоров'я і його профілактики, доступу до ринку праці й закладів освіти, підвищення кваліфікації та/або перекваліфікації, обґрунтовуються шляхи і засоби використання людського потенціалу для повоєнного відновлення економіки, зазначається позитивний результат збільшення експорту з кінця 2010 р., доходи від якого стали фактором збільшення інвестицій в основний капітал. Але, на жаль, це було використано в основному для нарощування експорту товарів низького рівня переробки.

У публікації Верховод І. та Яловської Ю. обґрунтовано роль і значення технічних і соціальних інновацій, які в умовах глобалізаційних зрушень дадуть змогу забезпечити сталість розвитку ринку праці та підвищити конкурентоспроможність робочої сили [4].

У статті Антонюк В., Підоричевої І., Ляшенко В. зазначається, що на тлі структурної слабкості економіки України, її неефективної спеціалізації на сировинних і низькотехнологічних виробництвах, кадрова проблема у період відновлення національної економіки буде однією з найскладніших з огляду на зменшення чисельності робочої сили та значного руйнування системи професійної освіти [5].

Лопушняк Г., Чала Н., Поплавська О., Данилевич Н., Левсейчева О., Сова Р. пов'язують повоєнне відновлення ринку праці не лише з підвищенням рівня заробітної плати, але й з розширенням можливостей кар'єрного зростання працівників, що дасть змогу залучати та утримувати таланти, а також зменшити ризик виникнення девіантної поведінки на робочому місці внаслідок несправедливої оцінки зусиль працівників [6].

У численних публікаціях А. Колота, присвячених розбудові нової економіки та мережевого суспільства, підкреслюється домінантна позиція на предмет того, що в епіцентрі економічних, соціальних, суспільних перетворень перебуває людина як носій трудового потенціалу, культури, духовності, як мета суспільного розвитку та основна його цінність [7].

Заслугує на увагу пропозиція В. Воскобойника — президента Всеукраїнської асоціації компаній з міжнародного працевлаштування (2025) щодо необхідності вже сьогодні розробляти та впроваджувати комплекс заходів щодо забезпечення України людськими ресурсами, як необхідної умови повноцінного відновлення країни після війни, та розробки стимулів для повернення з-за кордону українських мігрантів, залучення людських ресурсів з інших країн, а також їх соціалізації в Україні [8].

Однак, незважаючи на досить ґрунтовні напрацювання зазначених та інших науковців, які досліджують проблеми ринку праці України в умовах глобалізаційних економічних зрушень і воєнної агресії, ці проблеми потребують подальшого аналізу. На нашу думку, перш за все необхідно відмовитися від традиційного ізолюваного бачення зовнішньоекономічної діяльності і ринку праці та сфери зайнятості лише як напрямів економічного розвитку і соціальної сфери відповідно. Важливим є аналіз впливу зовнішньоекономічної діяльності саме на ринок праці, рівень розвитку якого визначає добробут, фізичне і ментальне здоров'я кожного співвітчизника. Також заслуговують обґрунтування конструкти, пов'язані з визначенням адаптаційних пріоритетів ринку праці і сфери зайнятості до глобалізаційних зовнішньоекономічних процесів, що набуватимуть особливої актуальності у період соціально-економічного відновлення України.

Починаючи з другого десятиліття 2000-х рр., в українському експорті поступово збільшилася частка продукції сільського господарства: у 2007 р. аграрна продукція за основними товарними групами ледь досягала 9 %, а вже у 2015 р. — наблизилася до 30 %, у 2021 р. — перевищила 30 % загального обсягу експорту (табл. 2).

Звісно, якщо значні обсяги експорту позитивно вплинули на збереження і створення робочих місць, а звідси — на кількість зайнятого населення, то його архаїчна структура сприяла консервації малопродуктивної зайнятості, переважанням низькокваліфікованої робочої сили (табл. 3). До того ж, у період, що аналізується, продовжився процес, який почався у 1990-х рр., переміщення зайнятості в оптову та роздрібну торгівлю. Так, напередодні повномасштабної російської агресії у зазначеному виді економічної діяльності кількість зайнятого населення перевищила чисельність зайнятих у будь-якому іншому виді діяльності і становила 23,1 %.

Таблиця 2

**СТРУКТУРА УКРАЇНСЬКОГО ЕКСПОРТУ
ЗА ОКРЕМИМИ ВИДАМИ ТОВАРІВ, %.**

Структура експорту за окремими видами товарів	Роки						
	2000	2005	2007	2010	2015	2020	2021
Продукція тваринного походження	2,5	2,1	1,5	1,5	2,2	2,4	2,0
Продукція рослинного походження	2,5	5,0	3,5	7,7	20,9	24,2	22,8
Готові харчові продукти	2,8	3,8	4,3	5,0	6,5	6,8	5,6
Сумарно аграрна продукція по основним товарним групам	7,8	10,9	9,3	14,2	28,7	33,4	30,4
Мінеральні продукти	9,6	13,8	8,7	13,1	8,1	10,8	12,4
Продукція хімічної промисловості	10,6	8,7	8,2	6,8	5,6	4,1	4,1
Недорогоцінні метали	44,4	40,9	42,1	33,7	24,8	18,4	23,5
Механізми, обладнання, машини, електротехнічне обладнання	9,3	8,3	10,1	11,0	10,3	9,1	7,7
Прилади, апарати тощо	0,4	0,4	0,4	0,5	0,4	0,3	0,3
Сумарно продукція обробних галузей	9,7	8,7	10,5	11,5	10,7	9,4	8,0

Джерело: Сформовано на основі [9, с. 281; 10, с. 258; 11, с. 402, 403, 408, 12, с. 353, 357, 362; 13, с. 296, 300, 303]

Отже, експортноорієнтована модель економічного зростання, яка реалізовувалася в Україні навіть у період проведення антитерористичної операції, хоча й сприяла відносно стабільному економічному розвитку і невисокому рівню безробіття за рахунок сприятливої кон'юнктури зовнішніх товарних ринків і заниженому курсу гривні до долара США, але разом з тим вплинула на формування неефективної моделі економічної спеціалізації України у міжнародному поділі праці і консервації застарілої структури зайнятості.

Висновки. В епоху глобалізаційних зрушень, карколомних наслідків російської воєнної агресії, на ринок праці України здійснюють вагомий вплив значна кількість чинників, серед яких ос-

новними є міжнародна торгівля, діяльність транснаціональних компаній, нормативні акти Євросоюзу, СОТ, інших наднаціональних і міжнародних інститутів, фінансових установ, валютні курси, міграційні процеси тощо. Для активізації зовнішньоекономічної діяльності, як важливого чинника розвитку зайнятості, нашій державі необхідно здійснювати заходи 2-х типів: загально-економічні та спеціальні. Загально-економічні заходи мають базуватися не на сприятливій кон'юнктурі сировинних ринків, а включати перш за все стимулювання наукових розробок, як основи виробництва високотехнологічної інноваційної продукції з високою доданою вартістю. Має відбуватись стимулювання інвестування, впровадження науково обґрунтованих цифрових технологій, штучного інтелекту, Інтернету речей, автоматизація та роботизація виробництв, що сприятиме значному підвищенню продуктивності праці та узгоджених з нею темпів зростання розмірів заробітної плати працівників. Це також позитивно вплине на зростання обсяг експорту, збільшення попиту на кваліфіковану робочу силу, покращення професійно-кваліфікаційної структури зайнятості.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Геєць В.М., Близнюк В.В., Никифорок О.І. Актуальні аспекти політики соціальної якості в постконфліктній економіці України. Економіка України. 2022. №6. С. 03-22. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.06.003>.
2. Зверяков М. (2024). Структура національної економіки в умовах глобальних змін. Економіка України. 2024. № 12 (757). С. 03-25. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.12.003>.
3. Плотников О. Формування багатополярності світу та її вплив на розвиток України. Економіка України. 2025. № 3. С. 50–62. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.03.050>.
4. Верховод І., Яловська Ю. Інновації та розвиток ринку праці в умовах глобалізаційних зрушень. Зб. матеріалів III Всеукраїнської наук.-практ. конф. «Розвиток ринку праці в умовах глобалізації цих зрушень: виклики для України. 24 квітня 2025 р., м. Київ: МДУ, 2025. С. 20-22.
5. Антонюк, В., Підоричева, І., Ляшенко, В. Професійно-кваліфікаційні диспропорції ринку праці як перешкода для структурної трансформації підприємницького сектору України в сучасних і повоєнних умовах. Економіка України. 2024. № 2. С. 3-31. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.02.003>.

6. Nina Chala, Oksana Poplavska, Nataliia Danylevych, Olena Ievseitseva and Roman Sova. Intrinsic motivation of millennials and generation Z in the new post-pandemic reality. Problems and Perspectives in Management, 2022. № 20(2), Pp. 536–550. DOI: [https://doi.org/10.21511/ppm.20\(2\).2022.44](https://doi.org/10.21511/ppm.20(2).2022.44).

7. Колот А. Вища освіта і соціально-трудова сфера в координатах нової економіки: концепт взаємодії та розвитку. Social and labour relations: theory and practice, 2025. № 2. С. 11-29. DOI: 10.21511/slrrp.15(1).2025.02.

8. Воскобойник В. Майбутнє українських біженців — повернення чи еміграція. Зб. матеріалів III Всеукраїнської наук.-практ. конф. «Розвиток ринку праці в умовах глобалізації: виклики та зрушень: виклики для України». 24 квітня 2025 р., м. Київ: МДУ, 2025. С. 24-26.

9. Статистичний щорічник України за 2000 рік. К. : Техніка, 2001. — 598 с.

10. Статистичний щорічник України за 2010 рік. К. : Агентство Трейд, 2011. — 559 с.

11. Статистичний щорічник України за 2015рік. К. : Державна служба статистики. 569 с.

12. Статистичний щорічник України за 2020рік. К. : Державна служба статистики. 2021. 449 с.

13. Статистичний щорічник України за 2022 рік. К. : Державна служба статистики. 2023. 359 с.